

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОЦЕСУ ДУХОВНОГО ЗРОСТАННЯ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ В ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ

Духовне оновлення суспільства неможливе без відповідного оновлення освітньої галузі. “Духовна еліта не може з’явитися сама собою, але завжди є штучним утворенням” – відзначає академік І.А.Зязюн [2, с. 34]. Саме освіта здійснює провідний вплив на формування та розвиток особистісних здатностей, рис, здібностей майбутніх фахівців: учених, політиків, лікарів, економістів і т. д. Результати численних психолого-педагогічних досліджень доводять необхідність оновлення змісту шкільних підручників, методик викладання, однак без істотного оновлення принципів освітньої діяльності такі заходи нагадують мало перспективну спробу створення комп’ютера нового покоління на базі старих запчастин. Наприкінці 70-х років ХХ сторіччя ЮНЕСКО визнало стан світової системи освіти кризовим. Основною причиною цього явища є орієнтація освіти не на особистість учня, а на окремі показники розвитку його інтелектуальної сфери.

Така орієнтація не може бути визнана гуманістичною. На практиці вона призводить до неприпустимого збільшення інформаційного навантаження шкільних програм, зниження пізнавальної активності дітей, погіршення їх здоров’я і, нарешті, ускладнення стосунків “батьки-діти”.

“Будь-яке пізнання починається зі здивування” – ця відома фраза Аристотеля підказує, яким повинен бути навчальний матеріал. Але зацікавлення поволі згасає з появою буденності, одноманітності й примусовості. Поступово ми звикаємо до абсурдної ситуації, коли батьки, стурбовані проблемою підготовки дитини до вступних іспитів у перший клас (!), наймають репетиторів, віддають малюка до підготовчої групи, а потім у початковій школі дитина протягом кількох років змушена вивчати вже відомий для неї навчальний матеріал.

До втрати пізнавальної мотивації школярів призводить і той факт, що успішність вступу до ВНЗ та подальша кар’єра випускника залежать, переважно, не

від обсягу отриманих у школі знань, а від матеріальної спроможності батьків. До цього слід додати, що вже у старших класах підлітки, спілкуючись із дорослими, розуміють, що чимала частина шкільних знань (особливо, отриманих після 8 класу) їм у житті, скоріш за все, не знадобиться...

Доцільно поставити запитання: наскільки освітня система орієнтована на зміни? Об'єктивним критерієм діяльності школи і досі є показники участі дітей в олімпіадах та статистичні дані вступу випускників до ВНЗ. Навіть виховний процес вважається менш важливим, ніж збільшення інформаційної обізнаності дітей. Отже, проблема розвитку особистості учня залишається не розв'язаною. Як наслідок, більшість школярів мають слабе здоров'я, не вміють керувати власними емоціями та почуттями. Інтелектуальний розвиток заохочується навіть при низькому рівні морального та духовного розвитку учнів.

Мета поданої статті полягає у висвітленні основних методологічних та методичних підходів до забезпечення процесу духовного зростання учнівської молоді.

Забезпечення процесу духовного зростання молоді вимагає розробки і впровадження в систему національної освіти певної психолого-педагогічної системи заходів. Ця система має ґрунтуватися на природних потребах і закономірностях духовного розвитку особистості, враховувати фактори, що впливають на духовне становлення молоді.

Серед основних соціально-психологічних факторів, що складають міцний фундамент духовного зростання дітей та підлітків, слід відокремити природні нахили, особливості сімейного виховання, засоби народного фольклору (казки, оповідання, приказки), дитячі ігри, вплив перших учителів, авторитетних друзів або соціальних лідерів, а також статус духовності у соціумі (рис. 1).

Розглянемо наведені фактори докладніше. Природні нахили являють собою унікальний зміст внутрішнього світу дитини.

Рис. 1. Соціально-психологічні фактори, що впливають на духовне становлення молоді.

Вже з перших років життя ми можемо спостерігати різницю в активності дітей, їх темпераменті. Природні задатки поступово збагачуються соціальним досвідом і можуть розглядатися як сукупність певних передумов, що детермінують інтерес до внутрішнього світу, до процесу духовного зростання. Деякі діти виявляють інтерес до людей, гуманістичну та естетичну спрямованість. Ці характеристики мають бути виявлені та враховані як вихідні для подальшого духовного розвитку дитини.

Надалі, сімейне виховання може становити сприятливе підґрунтя для проявлення цих особистісних характеристик. У перші роки життя дитини особистий приклад батьків являє для неї ідеальний взірець досконалості. Дитина наслідує ходу, інтонації голосу, певні дії дорослих. Сімейні цінності поступово засвоюються дитиною і стають її особистими цінностями. Виходячи з цього, батьківські збори, які подекуди перетворюються на перелік недоліків кожної дитини, слід проводити таким чином, щоб батьки, вчителі та діти відчували себе однією командою, яка прагне спільної мети і поважає цінності один одного.

Значну роль у формуванні духовного світу дитини відіграють засоби народного фольклору - казки, оповідання, приказки, в яких звеличується роль добра, краси, мудрості, пошуку істини. Так, казкові герої, які здійснюють героїчні подвиги, зустрічаються з небезпекою, навчаються мудрості або навчають інших, викликають у маленької дитини захоплення, прагнення до наслідування. Таким

чином вступають у дію механізми емоційного закріплення, ідентифікації з героєм та ін. Аналізуючи змістове наповнення більшості мультиплікаційних та дитячих кінофільмів 70 - 80 років, ми можемо побачити чимало позитивних прикладів кіногероїв, які звеличують ідеали мудрості, потягу до знань. Опитування сучасних дошкільнят і учнів молодших класів показують, що найпопулярнішими героями для багатьох із них є Том і Джері, які намагаються нашкодити один одному. Натомість у навчальних закладах необхідно формувати відеотеки фільмів і програм духовної спрямованості, адже для багатьох дітей слухове сприйняття інформації не є провідним.

Важливе місце у духовному зростанні посідають дитячі ігри. У процесі гри дитина, немовби приміряючи різний одяг, вибирає та засвоює різні соціальні ролі, усвідомлює смисли взаємодії. Так, гра "доньки-матері" допомагає засвоїти зміст сімейних відносин, а гра "в школу" - формує схильність до засвоєння знань або навчання інших.

Досвід нашої співпраці з школою "Дивосвіт" для дітей 3 - 5 років (на базі Палацу творчості дітей і юнацтва Солом'янського р-ну м. Києва) показує, що витіснення живої гри комп'ютерною руйнівню позначається на дитячій психіці. Так, діти, які зранку грають у комп'ютерні ігри, відрізняються байдужістю до навколишнього світу, мають значні труднощі у спілкуванні. При виконанні елементарних завдань їм було важко зосередити увагу. Ці особливості зумовлені тим, що на екрані комп'ютера чи телевізора все яскраве, рухливе, а користувач комп'ютера є активним гравцем, співучасником гри. Він сам обирає правила, не спілкуючись, не радячись з іншими.

На противагу цьому зовнішній світ не завжди такий кольоровий і рухливий, опанування ним потребує зусиль. Доволі цікавою є й позиція батьків. Вони заохочують дитину до гри, реалізуючи через неї власні дитячі бажання, адже таких яскравих іграшок у їхньому дитинстві не було. Як правило, інтерес до певної вказує на майбутню спрямованість особистості. Зважаючи на це, необхідним є кваліфікований відбір таких "живих" ігор для дітей дошкільного та молодшого шкільного віку, мотиви яких пов'язані з духовними цінностями.

Не можна обминути й особливості навчання дитини та характер її зустрічі з першим вихователем, вчителем. Цієї зустрічі дитина чекає з нетерпінням, хвилюванням, а іноді - страхом. Слова першого вчителя мають величезний вплив (іноді більший, ніж слова батьків), а його образ та ім'я, найчастіше, залишаються в пам'яті на все життя. Природно, що цей образ може у подальшому зумовлювати прагнення до самопізнання, самовдосконалення та самореалізації. У зв'язку з цим надзвичайні вимоги висуваються, насамперед, до відбору, а вже потім – до підготовки вчителів початкової школи. Неприпустимою є практика зарахування абітурієнтів до педагогічних ВНЗ без урахування їх придатності для роботи з дітьми. Високий рівень духовності має стати важливою складовою професіограми сучасного педагога. Саме такий вчитель здатний створювати й підтримувати в класі психологічну атмосферу доброзичливості, творчості.

Значний вплив на духовне становлення та ціннісну орієнтацію юнака чи дівчини мають також авторитетні друзі або соціальні лідери. У спілкуванні з ними молоді люди утверджуються у власних поглядах, цінностях або змінюють свою точку зору, вподобання. Соціальна мотивація може бути дієвим засобом активізації особистісного розвитку молоді. У старших класах слід створювати умови для творчої та духовної самореалізації учнів через їх участь у колективних корисних справах, соціально значущих проектах.

При побудові системи психолого-педагогічного забезпечення процесу духовного зростання молоді слід також враховувати статус духовності у соціумі. Високий статус особистісного і, зокрема, духовного розвитку є показником психологічного здоров'я нації, свідченням високих моральних якостей громадян у суспільстві. Наявність “подвійної моралі” призводить до формування у молоді цинічного ставлення до здобутків батьків і людства в цілому, до відсутності мотивації духовного розвитку. Таким чином, соціально-психологічні передумови духовного становлення особистості мають у своїй основі індивідуальні властивості дитини та формуються протягом її подальшого життя, зазнаючи впливу багатьох факторів.

З урахуванням наведеного матеріалу було розроблено авторську психолого-педагогічну систему, яка поєднує у собі сучасні засоби, спрямовані на активізацію та підтримку духовного зростання молоді.

До її загальних характеристик слід віднести:

- духовну та соціальну спрямованість;
- неперервність та наступність;
- особистісну орієнтованість;
- врахування вікових потреб розвитку особистості.

Духовна та соціальна спрямованість забезпечується завдяки підпорядкуванню мети і завдань розвитку духовного потенціалу учнів, орієнтації психолого-педагогічних засобів на систему духовних цінностей, використанню психологічних закономірностей і механізмів духовного зростання молоді.

Принципи неперервності та наступності реалізуються через послідовність і взаємозв'язок запроваджених спецкурсів, методик і методів впливу, починаючи з сімейного виховання новонародженої дитини і впродовж її навчання у закладах шкільної та вищої професійної освіти.

Особистісна орієнтованість досягається завдяки використанню в основі розробки психодіагностичних та психорозвивальних методів теоретичної моделі особистості (розробленої В. В. Рибалкою) [5] та авторської моделі високодуховної особистості [4]. Врахування вікових потреб розвитку особистості в ході навчально-виховного процесу здійснюється на основі виявлених функціональних зв'язків між різними періодами особистісного зростання [4]. Блок-схему розробленої системи психолого-педагогічного забезпечення духовного зростання молоді подано на рис. 2. До її складу увійшли засоби психологічної діагностики, психологічної просвіти, психокорекційні та психорозвивальні методики тощо.

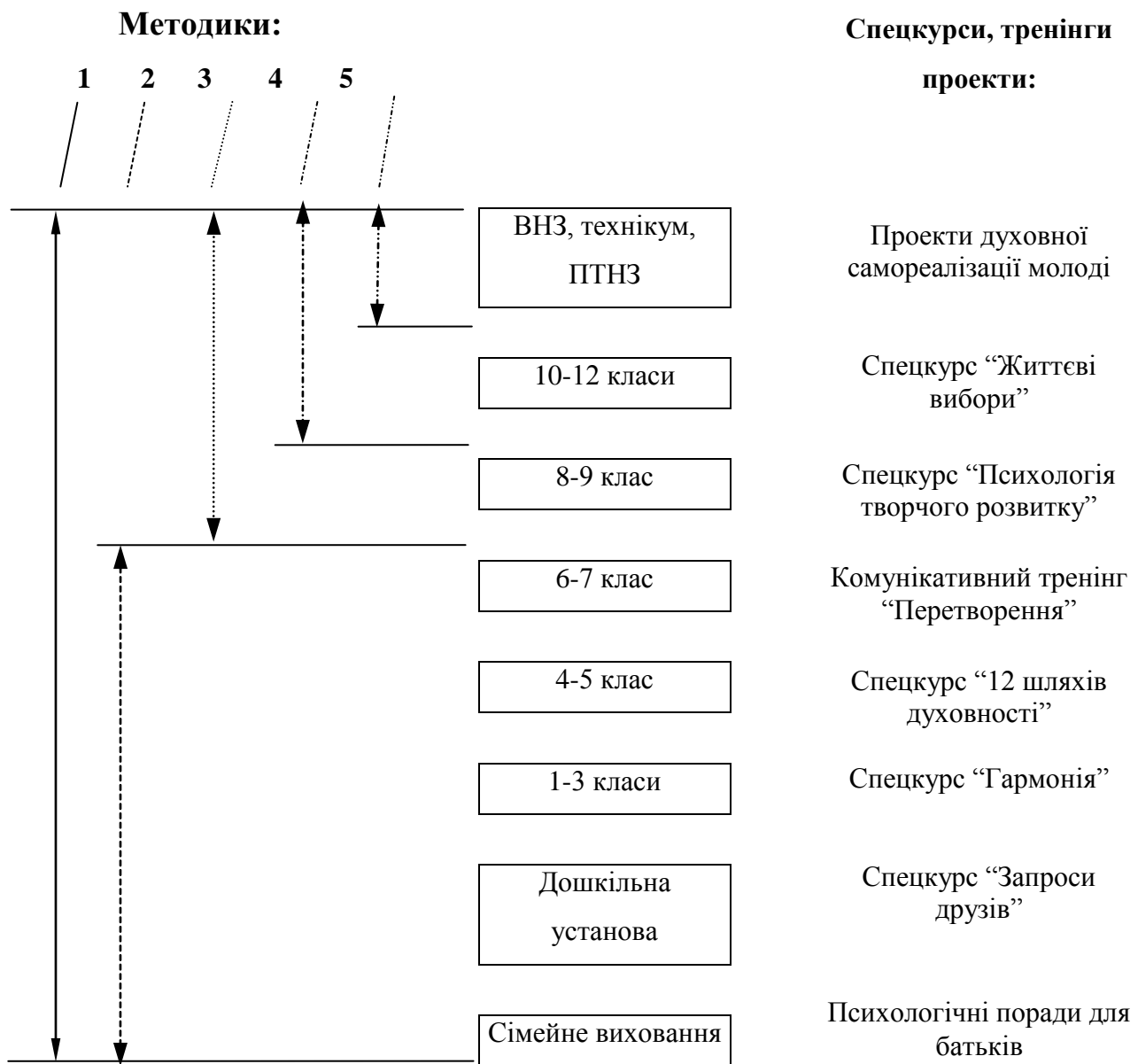
Зокрема, для забезпечення сприятливих умов формування духовності дитини в сім'ї батькам та вихователям пропонуються психологічні поради, розподілені для дітей різного віку, адже кожний віковий період розвитку має своє головне призначення. Дітям дошкільного віку адресовано комплекс духовно орієнтованих занять "Запроси друзів", в яких активно використовуються вищі надбання

народної мудрості, закодовані у змісті казок, духовно спрямованих ігор, оповідань. Спецкурс “Гармонія”, призначений для учнів початкової школи, допоможе дітям довідатися про закони внутрішнього світу, пізнати власні нахили та потреби.

Для формування духовного світу учнів 4 - 5 класів у процесі психологічної просвіти розроблений спецкурс "12 шляхів духовності". У ході його вивчення учні засвоюють уроки духовної історії людства через ознайомлення з величними образами та духовним шляхом людей-творців, кожен з яких був носієм духовності. Знайомство з героїчним і цікавим життям таких постатей, як Піфагор, Платон, Сергій Радонежський, Григорій Сковорода, Мати Тереза та ін. розкриває можливості та надає зразки духовного самовдосконалення. Емоційна насиченість курсу зумовлює активізацію механізмів наслідування та ідентифікації з визначними особистостями.

Беручи до уваги потреби 6 - 7-класників у спілкуванні, їх підвищений інтерес до однолітків, учні залучаються до участі в комунікативному тренінгу на основі методики “Перетворення”. Ця методика створює можливості для залучення до процесу постійного самовдосконалення усього учнівського колективу школи. У ході впровадження методики в колективі створюються психологічні умови, сприятливі для децентрації, розвитку емпатії учнів. За допомогою спеціальної анкети учні визначають найбільш цінну та необхідну особистісну якість як для власного самовдосконалення, так і для своїх товаришів по навчанню. Надалі, необхідні особистісні якості знаходять відображення у змодельованих учнями ситуаціях самопрояву та відпрацьовуються в ігровій формі. Провідною ознакою методики є можливість забезпечити системність та безперервність активізації саморозвитку учнів.

Активізації творчого та духовного потенціалу учнів 8 - 9 класів у процесі розвитку професійної орієнтації сприяє використання методики проведення школярами творчих авторських уроків. Мрії школярів про майбутню професію поєднуються з пошуком у минулому та сучасному цікавої особистості, яка зробила творчий внесок у скарбницю людства.

- 1 - Методика комплексної оцінки гармонічного розвитку особистості
- 2 - Діагностична методика виявлення спрямованості учнів “Внутрішній світ”
- 3 - Методика активізації процесу самовдосконалення учнів “Перетворення”
- 4 - Методика діагностики ціннісних орієнтацій школярів “Здійснення бажань”
- 5 - Діагностична методика “Духовний потенціал особистості”.

Рис. 2. Система психолого-педагогічного забезпечення духовного розвитку учнівської молоді.

На авторських уроках учні аналізують життєвий шлях творців і винахідників, розглядають умови досягнення професійної майстерності.

Для учнів 10 - 11 класів, а також студентської молоді надзвичайно актуальними постають проблеми життєвих виборів, кожен із яких вимагає прийняття відповідальності. Вибір життєвої мети, вибір друзів, своєї половини – ці та інші теми покладено в основу спецкурсу “Життєві вибори”. Програма курсу враховує потреби молоді в науковому пізнанні світу, сприяє усвідомленню єдності Людини і Всесвіту.

Для надання школярам і студентам можливості збагачення та реалізації духовного досвіду, розвитку відповідальності учнів і студентів необхідно залучати молодь до духовно орієнтованої соціально корисної діяльності. Зважаючи на це, розроблено та апробовано методику підготовки й проведення спеціальних проектів духовної самореалізації учнівської молоді. У ході апробації методики було розроблено та здійснено проекти духовної допомоги школярів вихованцям дитячого притулку; творчий літературний проект, проекти “Зустріч поколінь” і “Психологічна просвіта”.

До складу системи психолого-педагогічного забезпечення духовного розвитку молоді включено також методику комплексної оцінки гармонічного розвитку особистості, психодіагностичні методики “Внутрішній світ”, “Здійснення бажань” та “Духовний потенціал особистості” [4]. Ці методики дозволяють виявляти показники духовного розвитку молоді на різних вікових етапах в умовах навчального закладу.

Апробація елементів розробленої системи психолого-педагогічного забезпечення процесу духовного зростання учнівської молоді дозволило сформулювати наступні висновки:

1. Впровадження духовно орієнтованих спецкурсів, методик та проектів досягає ефективності за умов активної пізнавальної діяльності учнів та студентів, розвиненої внутрішньої і зовнішньої, соціальної мотивації.
2. До загальних характеристик системи психолого-педагогічного забезпечення процесу духовного зростання учнівської молоді має слід віднести духовну

та соціальну спрямованість, неперервність та наступність, особистісну орієнтованість, а також врахування вікових потреб розвитку особистості.

Подальші наукові пошуки можуть бути спрямовані на встановлення психологічних закономірностей духовного становлення особистостей, які досягли високого рівня духовного розвитку та забезпечення відповідних психолого-педагогічних умов духовного зростання молоді в закладах освіти.

Література

1. Гегель Г. В. Феноменология духа // Собр. соч.: В 14 т. - М.: Соцэргиз, 1959. - Т. 4. - 440 с.
2. Зязюн І. А. Педагогіка добра: ідеали і реалії: Наук.-метод. посіб. - К.: МАУП, 2000. – 312 с.
3. Максименко С. Д. Генезис существования личности.: - К.: Издательство ООО «КММ», 2006, - 240 с.
4. Помиткін Е.О. Психологія духовного розвитку особистості: Монографія. – К.: Наш час, 2005. – 280 с.
5. Рибалка В. В. Особистісний підхід у профільному навчанні старшокласників: Монографія / За ред. Г. О. Балла - К.: ІПППО АПН України, 1998. - 160 с.

Edvard Pomitkin

PSYCHOLOGICAL And PEDAGOGICAL MAINTENANCE of PROCESS of SPIRITUAL DEVELOPMENT of LEARNING YOUTH In EDUCATIONAL INSTITUTIONS

The basic methodological and methodical approaches to maintenance of process of spiritual development of schoolboys and students are considered. Among conducting characteristics of the system of психолого-педагогіcal maintenance of process of spiritual development of learning youth developed by the author - a spiritual and social orientation; a continuity and continuity; personal orientation; the account of age needs of development of the person.

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ ПРОЦЕССА ДУХОВНОГО РАЗВИТИЯ УЧАЩЕЙСЯ МОЛОДЕЖИ В УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЯХ

Рассмотрены основные методологические и методические подходы к обеспечению процесса духовного развития школьников и студентов. Среди ведущих характеристик разработанной автором системы психолого-педагогического обеспечения процесса духовного развития учащейся молодежи - духовная и социальная направленность; непрерывность и преемственность; личностная ориентированность; учет вековых потребностей развития личности.

Відомості про автора

	Помиткін Едуард Олександрович
	канд. психол. н., ст. наук. співр.
	Інститут педагогіки і психології професійної освіти АПН України, докторант
	Україна 04060, м.Київ, вул. М.Берлінського – 9
	р.440-63-88 (дод. 125); д.592-55-65, моб.8097-684-92-91
	E-mail: ipppo@mail.kar.net